

Justitiedepartementet
Ju.L5@regeringskansliet.se

SOU 2016:70 Ett starkt straffrättsligt skydd mot människohandel och annat utnyttjande av utsatta personer

Den samhällsvetenskapliga fakulteten vid Umeå universitet har fått möjlighet att bereda Umeå universitets yttrande över Ett starkt straffrättsligt skydd mot människohandel och annat utnyttjande av utsatta personer, SOU 2016:70. Remissvaret baserar sig på ett underlag från juridiska institutionen. Underlaget har utarbetats av universitetslektor Karin Åström och universitetsadjunkt Anna Karin Henning Mäki samt, beträffande delarna som avser utredningens avsnitt 3.4 och 3.7.7, universitetslektor Lena Landström.

Sammanfattning

Umeå universitet instämmer i att straffbestämmelsen om människohandel bör ändras för att tillämpas på ett mer ändamålsenligt sätt, detta då straffbestämmelsen om människohandel är lagtekniskt komplicerad. Det är positivt att ett förslag presenteras om att avskaffa kravet på avsiktssuppsåt i förhållande till exploateringen, för att därigenom öppna för tillämpning av alla uppsåtsformer. Utredningens förslag om ett förtydligande avseende att krav på något maktförhållande inte ska ställas vid tillämpningen (kopplade till det kontrollrequisit som avskaffades år 2010) ses också som positivt. Umeå universitet ser också positivt på förslaget att barnperspektivet stärks genom att straffbestämmelsen tillämpas även om gärningspersonen inte insett brottsoffrets ålder men varit oaktsam i förhållande till brottsoffrets ålder.

Umeå universitet ställer sig dock tveksam till förslaget om att inför två nya straffbestämmelser, och menar att det straffrättsliga skyddet bör kunna stärkas genom förändring av befintlig lagstiftning.

Människohandelsbrottet

Utredningen har haft i uppdrag att utvärdera tillämpningen av bestämmelsen om människohandel och undersöka om det finns behov av åtgärder för att säkerställa ett starkt straffrättsligt skydd mot människohandel. Umeå universitet ser positivt på att människohandelsbrottet utreds i sin helhet, inkluderat samtliga typer av utnyttjanden.

Umeå universitet delar utredningens uppfattning om att den nuvarande bestämmelsen om människohandel är lagtekniskt komplicerad och att detta kan leda till tillämpningssvårigheter. Umeå universitet ställer sig bakom förslaget om att avskaffa kravet på avsiktssuppsåt i förhållande till exploateringen, för att därigenom öppna för tillämpning av alla uppsåtsformer, samt förslaget att straffbestämmelsen även tillämpas om gärningspersonen inte insett brottsoffrets ålder men varit oaktsam i förhållande till brottsoffrets ålder. Genom den föreslagna lydelsen har dessa svårigheter till viss del åtgärdats och utformningen medför att bestämmelsen kan tillämpas på ett mer ändamålsenligt sätt och stämmer även bättre överens med de internationella åtaganden som Sverige förbundit sig till. Dock vill Umeå universitet i detta sammanhang peka på ytterligare en tänkbar

UMEÅ UNIVERSITET

Dnr 1.5-2113-16
Ert dnr Ju2016/07656/L5

förklaring till varför det utreds och lagförs så få fall av människohandel, det handlar då om att brottets konstruktion i sig medför bevisvärigheter.

Människohandel är ett brott konstruerat såväl enligt nationell som internationell lagstiftning och är ett brott med s.k. subjektivt överskott. Detta innebär att det för straffbarhet krävs ett uppsåt till exploatering, inte att en sådan exploatering faktiskt kommer till stånd. Brottets konstruktion medför alltså att brottet fullbordas i ett mycket tidigt skede. Detta skapar, i teorin, ett mycket starkt och tidigt straffrättsligt men kan i praktiken innebära det motsatta. Det kan innebära att det i praktiken inte går att föra i bevis att ett människohandelsbrott har skett även fast utnyttjandet inträffat. Brott konstruerade på detta sätt, t.ex. också människorov, är som regel svårbevisade. Det uppstår omedelbara svårigheter att bevisas att någon har ett uppsåt till något som inte inträffat.

Utnyttjande av annans nödläge och otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av annan

Utredningen föreslår ny kriminalisering genom införandet av två nya brott, dels *utnyttjande av annans nödläge* och dels *otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av annan*. Införandet av dessa motiveras med att det idag förekommer utnyttjanden av utsatta personer som inte täcks av dagens lagstiftning.

Utnyttjande av annans nödläge

Det föreslagna brottet utnyttjande av annans nödläge skulle innefatta handlingar som ligger nära de handlingar som idag innefattas i människohandelsbrottet. Handlingarna har det gemensamt att de genom otillbörliga medel utnyttjar en persons särskilda utsatthet. Umeå universitet anser att det finns anledning att överväga om inte båda dessa handlingar kan omfattas av samma straffbestämmelse. På så sätt kan ett starkt straffrättsligt skydd säkerställas mot samtliga former av exploatering. Att särskilja brotten riskerar att förstärka skillnaderna och motverka en effektiv bekämpning av mänsklig exploatering. Umeå universitet har dock inget i sak att invända mot själva utformningen av brottet och finner, i likhet med utredningen, att det finns ett tillräckligt gott underlag för att kriminalisera fler fall av utnyttjanden.

Otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av annan

Vad gäller det föreslagna brottet otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av annan ställer sig Umeå universitet mer tveksam till om det finns behov av en ny kriminalisering och menar att motivet till detta är svagare jämfört med det som motiverar införandet av brottet utnyttjande av annans nödläge. Detta särskilt mot bakgrund av att det redan idag, i likhet med vad utredningen har funnit, finns befintliga brott, framförallt bedrägeri och ocker, som i de flesta fall kan tillämpas. Utredningen framhåller också i sammanhanget (s. 304) att vid otillbörliga ekonomiska utnyttjanden av personer som befinner sig i en utsatt situation är det huvudsakliga skyddsintresset vanligtvis ett annat än frihet och frid, vilket alltså förstärker Umeå universitets ståndpunkt att kriminaliseringen av dessa handlingar lämpligen hör hemma i brott som har det ekonomiska skyddsvärdet i förgrunden, som bedrägeri och ocker. Eventuellt kan det finnas anledning att se över utformningen av bedrägeri- och ockerbestämmelserna, framförallt straffbestämmelsen för ocker, för att dessa brott bättre ska kunna fånga in de fall som nu är i fråga.

Nya brott eller ändring i befintlig lagstiftning?

Utredningen har fått i uppdrag att undersöka om det finns behov av åtgärder för att säkerställa ett starkt straffrättsligt skydd mot alla former av exploatering. Vad gäller ett starkt, eller förstärkt, straffrättsligt skydd har stort fokus lagts på frågan om nya straffbestämmelser ska införas. I detta

Dnr 1.5-2113-16
Ert dnr Ju2016/07656/L5

avseende vill Umeå universitet framhålla två aspekter. Dels behöver ett förstärkt straffrättsligt skydd inte nödvändigtvis medföra att nya brott konstrueras, dels kan tillkomsten av nya brott innebära att dessa tillämpas istället för människohandelsbrottet och inte endast som ett komplement. Mot bakgrund av detta kan frågan ställas om det är motiverat att införa nya straffbestämmelser eller om det finns andra alternativa sätt att stärka det straffrättsliga skyddet.

En kriminalisering anses vara ett relativt stort ingrepp från staten som ska användas i så begränsad utsträckning som möjligt. Innan en nykriminalisering sker bör dess nödvändighet noggrant utredas och motiveras. För att motivera en nykriminalisering krävs först att ett rättsligt intresse kan identifieras och att det kan sägas vara hotat. För att en kriminalisering ska vara befogad ska det avsedda beteendet leda till påtaglig skada eller fara och alternativa sätt att komma till rätta med problemet saknas. Umeå universitet anser att det inte är acceptabelt att en person som befinner sig i en utsatt situation utnyttjas och delar således utredningens uppfattning att ett sådant beteende bör vara kriminaliserat. Det bör dock först utredas om detta agerande skulle kunna, genom ändring av befintlig lagstiftning, falla in under straffbestämmelsen om människohandel. Detta skulle då samtidigt kunna innebära en effektivisering av redan befintlig lagstiftning och att samtliga typer av utnyttjanden betraktas som lika allvarliga.

Utredningen redogör för att det idag finns ett flertal olika straffbestämmelser som skulle kunna aktualiseras vid utnyttjande av utsatta personer, men att det endast är få personer som döms för sådana brott (se bl.a. s. 205). Vid fall där straffbestämmelser inte tillämpas på ett adekvat eller korrekt sätt bör en översyn för eventuell förändring av befintlig lagstiftning prioriteras. Ändring i redan befintlig lagstiftning för att utvidga det straffbara området anses inte som ett lika stort ingrepp från statens sida som skapandet av nya brott. Därtill bör tilläggas att nya brott i sin tur kan leda till nya tillämpningssvårigheter.

Utredningens förslag om åtgärder för att förbättra de brottsbekämpande myndigheternas arbete mot människohandel

I likhet med vad utredningen fastslår, räcker det inte med en effektiv lagstiftning. De brottsbekämpande myndigheternas hantering av människohandelsärendena måste också bedrivas på ett effektivt och adekvat sätt. Umeå universitet delar utredningens uppfattning att bristerna, när det gäller lagföring av människohandelsbrott, till stor del kan hänföras till tillämpningen av straffbestämmelsen. Utredningen uppmärksammar att människohandel tillhör en brottstyp som ofta måste sökas upp av polisen, varför myndighetens resurser påverkar antalet anmälningar (se s. 187). Det är också viktigt att poängtera att antalet anmälningar är högst beroende av polisens kompetens att upptäcka dessa brott. Då prioriteringar för att motarbeta människohandel i Sverige framför allt har fokuserat på människohandel genom sexuellt utnyttjande, har de andra typerna av utnyttjande inte uppmärksamrats i tillräcklig utsträckning och då inte heller identifierats.

Särskilt om utrednings avsnitt 3.4 De brottsbekämpande myndigheternas arbete

I beskrivningen av myndigheternas arbete anges att förundersökningar avseende människohandelsbrott ska ledas av åklagare (s. 117). Umeå universitet påminner här om att detta, som huvudregel, gäller från den tidpunkt då utredningen kommit så långt att en viss person kan skäligen misstänkas för brottet (23 kap. 3 § första stycket rättegångsbalken). Detta innebär att under det skede i en förundersökning, där misstankarna ännu inte kan riktas mot en viss person, det s.k. spaningskedet, leds förundersökningen av Polismyndigheten.

UMEÅ UNIVERSITET

Dnr 1.5-2113-16
Ert dnr Ju2016/07656/L5

Vid redogörelsen av Polismyndighetens arbete anges att detta är proaktivt, reaktivt eller avbrytande och tillslagsorienterat. Under de olika redogörelserna är det oklart hur arbetet med brottsutredningarna egentligen går till. En stor del av beskrivningen är inriktad på spaning för att upptäcka brott eller för att kartlägga brottslighetens omfattning på mer generell nivå.

Vidare anges att "utredningen syftar till att visa att rekvisiten för i första hand människohandel är uppfyllda" (s. 103, se även s. 105). Frågan är vad som egentligen avses med detta uttryck, möjligen är avsikten att framhålla att syftet med åtgärderna är att upptäcka brott rörande specifikt människohandel, så att inledande spaning och därpå följande förundersökningar inte bedrivs för snävt. Umeå universitet påminner här om den objektivitetsplikt som gäller vid allt bedrivande av förundersökning, där både förundersökningsledaren och den som biträder denne ska söka efter, ta tillvara och beakta omständigheter och bevis som talar såväl till den misstänktes fördel som till hans nackdel (23 kap. 4 § första stycket rättegångsbalken). Det innebär att bedrivandet av förundersökning inte i sig kan ha syftet att enbart styrka ett specifikt brott/brottstyp. I anslutning till redogörelsen för polisens arbete påminner universitetet också om den rapporteringsskyldighet som anges i 9 § polislagen. Vidare framgår av 23 kap. 1 § första stycket rättegångsbalken en skyldighet att inleda förundersökning, om det finns anledning att anta att ett brott som hör under allmänt åtal har begåtts. Utrymmet för att avstå från att inleda förundersökning i sådana fall är begränsat (23 kap. 1 § andra stycket 4 a och 22 §§ rättegångsbalken).¹

Sammantaget innebär detta att om polisen vid det allmänna spanings- och underrättelsearbetet upptäcker att ett brott kan ha begåtts, ska anmälan upprättas. Därefter inleds en förundersökning, som ska bedrivas brett, allsidigt och förutsättningslöst.² För det fall att misstankarna ännu inte kan riktas mot en viss person som skäligen misstänkt, leds förundersökningen av Polismyndigheten.

Om det polisiära arbetet och polisens arbetsmetoder framför allt är inriktade på att upptäcka brott eller att kartlägga brottslighetens omfattning på mer generell nivå, finns en risk att misstänkta brott inte uppmärksammas, att anmälningar inte upprättas och att förundersökningar inte inleds och bedrivs. Det innebär också att de åtgärder som vidtas kan ha andra syften än att utreda det enskilda brottet, vem som skäligen kan misstänkas för det och om det föreligger tillräckliga skäl för åtal mot hen (jfr 23 kap. 2 § rättegångsbalken). Frågan om i vilket syfte arbetet bedrivs kan få betydelse även för förundersökningens omfattning och kvalitet, där inte minst förstahandsåtgärderna är viktiga. Inför de fortsatta övervägandena och utarbetande av olika arbetsmetoder och rutiner, understryker Umeå universitet därför förundersökningsledarens centrala roll vid bedrivande av förundersökning (1 a § andra stycket förundersökningskungörelsen (1947:948)). Detta gäller vare sig förundersökningsledaren är en åklagare eller en anställd vid Polismyndigheten.

Särskilt om utredningens avsnitt 3.7.7 Behov av åtgärder för mer effektiva utredningar, m.m.

Umeå universitet har inget att invända mot de förslag som utredningen lämnar angående hur de brottsbekämpande myndigheternas arbete med människohandelsärenden kan förbättras. Universitetet menar också att flera av förslagen säkerligen kan medverka till ett bättre utredningsresultat, i varje fall på kort sikt. Däremot väcker utredningens förslag vissa principiella frågor om kompetensutveckling, utbildning, utvecklande av nya arbetsmetoder, metodstöd och prioritering. Inför det fortsatta arbetet med utredningens förslag lyfter Umeå universitet därför upp dessa frågor på ett mer övergripande plan, utifrån den mångåriga erfarenhet universitetet har av att bedriva såväl grundutbildning för blivande poliser som vidareutbildning inom olika områden och på olika nivåer för polisanställda.

¹ Se vidare Landström, Lena, *Åklagaren som grändvakt*, Lustus Förlag 2011, s. 220 ff., Bring, Thomas & Diesen, Christian, *Förundersökning*, 4 uppl., Norstedts Juridik 2009, s. 208 och, angående den senaste ändringen av 23 kap. 4 a § rättegångsbalken, prop. 2013/14:110.

² Se exempelvis Bring & Diesen, 2009, s. 67 och prop. 2015/16:68 s. 28 och s. 30 ff.

UMEÅ UNIVERSITET

Dnr 1.5-2113-16
Ert dnr Ju2016/07656/L5

Polisorganisationen ansvarar för en mängd olika uppgifter, där en kontinuerlig metod- och kompetensutveckling är nödvändig för att anställda i polisorganisationen fortlöpande ska kunna utveckla sin kompetens och följa med i samhällsförändringarna. Det finns också behov av att inom polisorganisationen kunna göra prioriteringar mellan de olika uppgifter som ankommer på polisen. Utredningens förslag syftar till att arbetet med just människohandelsärenden ska prioriteras och utredningen lämnar konkreta förslag på hur arbetet inom detta område kan bedrivas. Risker med att särskilt peka ut prioriterade områden är att det tillsätts olika projekt och utbildningsinsatser som bedrivs under en begränsad tid, men som inte ger resultat på längre sikt. Umeå universitet menar därför att vid övervägande av vad som bör prioriteras och hur detta arbete i så fall ska ske, bör det söras för att i grunden skapa en struktur för kompetens- och metodutveckling, som medger att polisanställda ges förutsättningar att fortlöpande utvecklas i det dagliga arbetet, allt efter hur samhället förändras och nya brottsområden växer fram. I en sådan struktur är inte minst frågan om att omvandla den grundläggande polisutbildningen till en reguljär högskoleutbildning av betydelse.

Straffskalorna

Utredningen har på ett välmotiverat sätt anfört att det inte finns behov av någon förändring av straffskalan för de befintliga brotten människohandel och koppleri. Det finns heller inte några invändningar mot de föreslagna straffskalorna i de nya föreslagna brotten.

Övriga synpunkter

Umeå universitet delar utredningens ståndpunkt att det inte finns något behov av att i lagtexten uttryckligen skriva in att offrets samtycke inte befriar från straffansvar.

Samhällsvetenskapliga fakultetens dekan Ulrika Haake har, efter föredragning av fakultetssamordnare Åsa P Isaksson, fattat beslut i ärendet

För Umeå universitet och den Samhällsvetenskapliga fakulteten

Handwritten signature of Ulrika Haake in black ink.

Ulrika Haake
Dekan

Handwritten signature of Åsa P Isaksson in black ink.

Åsa P Isaksson
Fakultetssamordnare